

CONSIDERAȚII PRIVIND AGRICULTURA LA DACII EST-CARPATICI ÎN SECOLELE II Î. HR.-II D. HR.

Tamilia Elena MARIN

Studiul izvoarelor scrise ca și al dovezilor culturii materiale permite astăzi o privire mai completă asupra vieții economice și sociale a geto-dacilor din Estul Carpaților. Ocupațiile dacilor est-carpatici în perioada clasică, surprinse pe baza dovezilor arheologice – unelte și ustensile, produse finite, resturi din procesele tehnologice, amenajări gospodărești – erau agricultura, cu ramurile cunoscute: cultura plantelor, viticultura, creșterea animalelor și meșteșugurile, reprezentate de metalurgie, prelucrarea lemnului, olăritul și alte meșteșuguri casnice. Intensitatea vieții economice a societății dacice est-carpatică este completată de activitatea de schimb, în special cu lumea romană, atestată de numeroase categorii de importuri: amfore, ceramică de lux și uzuală, produse ale torenticii, obiecte de podoabă. Descoperirile de monede atestă intensitatea vieții economice în spațiul dacic est-carpatic.

Economia acestora, ca a oricărei comunități, depindea de mai mulți factori dintre care de maximă importanță au fost: resursele naturale, cele tehnice (care înglobau experiența și cunoștințele tehnice) precum și resursele umane. Dintre resursele naturale de cea mai mare importanță sunt cele primare, vitale pentru supraviețuirea comunităților. Solurile de bună calitate, specifice zonei de silvostepă și câmpie au fost propice pentru dezvoltarea agriculturii. O altă resursă, indispensabilă oamenilor în antichitate, dar și animalelor, o constituia sarea. Deși studiile sunt bogate în special în ce privește rolul sării în economia și viața comunităților preistorice est-carpatică¹, cu siguranță sarea a fost exploatată și de către geto-daci. O dovadă indirectă o constituie chiar arheologia spațiului, care documentează unele din cele mai importante cetăți dacice pe caile de acces către exploatarea tradițională de sare. Ne

¹ Dan Monah, *Sarea în preistoria României*, în *ArhMold*, XXX, 2007, p. 87, 92.

referim aici la davele de la Piatra-Neamț, Cozla și Bâtca Doamnei, situate pe drumul de acces spre zona saliferă din Carpații Orientali.

În studiul vieții economice a unei civilizații antice izvoarele scrise alături de informațiile arheologice reprezintă cele două mari surse ale cunoașterii. Pentru civilizația dacică din spațiul pe care îl avem în vedere, informațiile transmise de autorii antici ori alte izvoare scrise sunt extrem de rare. Lipsa mențiunilor scrise referitoare la ocupațiile agrare ale celor din est este suplinită de descoperirile arheologice, între care se disting uneltele din diferite materiale, precum metal, os, piatră, resturile osteologice și ale semnițelor carbonizate, diferite amenajări gospodărești, de tipul gropilor de provizii, a cuptoarelor pentru pâine.

Rarele informații istorice scrise, păstrate la autorii antici, arată că principala ocupație a dacilor era agricultura. Cea mai veche informație literară referitoare la practicarea agriculturii în ținuturile geto-dacice provine de la Arrian, unde sunt menționate câmpurile de grâu din regiunea de la nordul Dunării². Pentru perioada clasică a civilizației dacice o sursă importantă o constituie Criton, care amintește practicarea agriculturii la daci în contextul elementelor de diferențiere socială: ”unii...munceau [pământul] cu boii...”³. Ultima informație constituie o dovadă implicită și despre practicarea creșterii animalelor la daci. Deși nu are în vedere teritoriul pe care îl discutăm noi, adevărul celor menționate de autorii antici poate fi extins și pentru triburile dacice care locuiau în regiunea estică a Carpaților.

În cadrul agriculturii cultura plantelor era ramura cu cea mai mare extensie. Analizele făcute pe baza descoperirilor de semințe au evidențiat că dacii cultivau cereale: grâu, mei, orz și ovăz⁴, poate chiar și secara, cunoscută în Europa Centrală încă din prima epocă a fierului⁵. Astfel de dovezi provin din cetățile de la Barboși, Brad, Răcățâu. Decorul de pe toarta unei căni, descoperită la Răcățâu, având în relief motivul spicului

² Arrian, *Expediția lui Alexandru*, I,4,1, în *Izvoare privind istoria României*, I, 1964, p. 585.

³ Criton, *Geticele*, 5, în *Izvoare privind istoria României*, I, 1964, p. 509.

⁴ M. Cărciumaru, *Considerații paleoetnobotanice și contribuții la agricultura geto-dacilor*, în *ThD*, IV, 1983, 1-2, p. 60-65.

⁵ Ch. Daremberg, E. Saglio, *Dictionnaire des Antiquités Greques et Roumaine*, vol. 5, Paris, 1904.

de grâu⁶, poate constitui o altă dovadă, indirectă, a cultivării grâului la est de Carpați, în perioada clasică a civilizației dacice.

Uneltele agricole descoperite în diferite complexe arheologice din perioada secolelor II î. Hr.- II d. Hr. dovedesc progresele făcute în ce privește tehnica și drept consecință, creșterea producției agrare. Contribuția notabilă a lumii grecești în domeniul tehnicii agrare, brăzdarul de fier, a fost adoptată de geți pe parcursul secolului al III-lea î. Hr.⁷. Studiile referitoare la brăzdarele de tip dacic au arătat originea grecească a lor⁸.

Brăzdare de fier dacice au fost descoperite la Căndești, jud. Vrancea⁹, în davele de la Poiana, jud. Galați¹⁰, de unde provin două exemplare, Răcătău, jud. Bacău¹¹ – trei exemplare, Bâtca Doamnei, jud. Neamț¹², unde au fost descoperite alte două brăzdare dacice și Brad – trei

⁶ V. Căpitanu, *Noi contribuții la cunoașterea civilizației geto-dacice în bazinul Siretului mijlociu. Cetatea dacică de la Răcătău (antica Tamasiava)*, în *Carpica*, XXII, 1992, p. 136, fig. 35.

⁷ În Dacia brăzdarele de plug sunt semnalate începând din secolul II î. Hr. (I. Glodariu, E. Iaroslavschi, *Civilizația fierului la daci*, Cluj-Napoca, 1979, p. 59). Unele exemplare sunt amintite în exteriorul Carpaților, în Moldova, în contexte arheologice datate larg, între secolele III-II î. Hr., la Căndești (Gh. I. Constantinescu, *Contribuții arheologice la civilizația geto-dacică pe teritoriul județului Vrancea*, în *Studii și comunicări*, Vrancea, I, 1978, p. 19-24; A. C. Florescu, Marilena Florescu, *Aspecte ale civilizației traio-getice în zona de curbură a Carpaților Răsăriteni*, în *SAA*, I, 1983, p. 72) și la Poiana, în nivelul datat între sec. IV-II î. Hr. (R. Vulpe și colab., *Activitatea șantierului Poiana-Tecuci*, în *SCIV*, I, 2, 1951, p. 203, fig. 21/1-2).

⁸ M. Čičikova, *Au sujet de soc thrace*, în *Apulum*, VII, 1968, p. 117-122.

⁹ A. C. Florescu, Marilena Florescu, *op. cit.*, p. 78; V. M. Bobi, *Civilizația geto-dacilor de la curbură Carpaților (sec. VI î. Hr.-II d. Hr.)*, București, 1999, p. 342, PL. XXX/1.

¹⁰ I. Glodariu, E. Iaroslavschi, *op. cit.*, p. 71; Silvia Teodor, M. Nicu, Stela Țau, *Așezarea geto-dacică de la Poiana, jud. Galați, Unelte, arme, piese de harnașament și alte obiecte din fier, bronz, lut ars și piatră*, în *ArhMold*, XXI, 1998, p. 44; Silvia Teodor, *Regiunile est-carpătice ale României în secolele V-II î. Hr.*, București, 1999, p. 58; R. Vulpe, Silvia Teodor, *Piroboridava*, București, 2003, p. 43.

¹¹ V. Căpitanu, *Principalele rezultate ale săpăturilor arheologice în așezarea geto-dacică de la Răcătău (jud. Bacău)*, în *Carpica*, VIII, 1976, p. 47, fig. 1/1; idem, *Unelte și arme de fier descoperite în așezarea geto-dacică de la Răcătău, com. Horgești, jud. Bacău*, în *Carpica*, XVII, 1985, p. 48, fig. 1/1, 5, 6; idem, *op. cit.*, 1992, p. 137, fig. 21/1-17.

¹² N. Gostar, *Cetăți dacice din Moldova*, București, 1969, p. 9, fig. 9,10.

exemplare¹³. Pe linia îmbunătățirii tehnicii agrare, trebuie amintită și preluarea brăzdarului de tip roman, care având lama mai lată, permitea tragerea de brazde mai mari, așa cum o dovedește și exemplarul descoperit la Gugești, în județul Vrancea¹⁴. Trebuie însă menționat că în estul Carpaților, au folosite folosite în continuare brăzdarele de tip dacic, chiar după introducerea celor provincial-romane. Brăzdare înguste, tipic dacice, au fost identificate și în așezări carpice.

Contactele cu lumea romană au determinat îmbunătățirea tehnicii agrare dacice, fenomen observabil odată cu adoptarea cuțitului de plug. Descoperirile arheologice au arătat că prin preluarea acestei părți – fierul lung sau cuțitul de plug, *culter* – în regiunea est-carpatică plugul a dobândit în linii mari alcătuirea actuală: grindei, talpă, coarne și (eventual) bârsă¹⁵, alte îmbunătățiri pe linie tehnologică fiindu-i aduse doar în perioada Evului Mediu.

În spațiul dacic est-carpatic au fost descoperite cuțite de plug la Poiana, unde exemplarul se afla împreună cu un brăzdar de tip dacic în stratul aparținând secolelor I î. Hr. - I d. Hr.¹⁶, la Răcățiu¹⁷ și la Brad, unde sunt menționate patru cuțite de plug fragmentare¹⁸. Din județul Vrancea provine un cuțit de plug din os, cu o formă similară celor din fier. Exemplarul a fost datat într-un interval mare de timp, pe parcursul secolelor II î. Hr. - II d. Hr., fiind descoperit întâmplător, într-o așezare, la Palanca, unde sunt amintite alături de alte materiale dacice și artefacte carpice¹⁹. Curățarea părților active ale plugului, brăzdarul și cuțitul, se realiza cu ajutorul unei unelte metalice, otic sau otig, preluată tot din lumea romană. Astfel de unelte sunt semnalate în davele de la Răcățiu²⁰ și Poiana²¹.

¹³ V. Ursachi, *Zargidava. Cetatea dacică de la Brad*, București, 1995, p. 114, 171-174, fig. 52-53, Pl. 220/1-3.

¹⁴ V. M. Bobi, *op. cit.*, p. 343.

¹⁵ O încercare de reconstituire a plugului dacic, la I. Glodariu, E. Iaroslavschi, *op. cit.*, fig. 4.

¹⁶ R. Vulpe, *op. cit.*, p. 200, fig. 21.

¹⁷ V. Căpitanu, *op. cit.*, 1985, p.58.

¹⁸ V. Ursachi, *op. cit.*, p. 115, Pl. 1/1, 220/5.

¹⁹ V. Bobi, *op. cit.*, p. 61, Pl. XXXVII/1, XXXVIII/1.

²⁰ V. Căpitanu, *op. cit.*, 1992, p. 136.

²¹ R. Vulpe, *op. cit.*, p. 203; I. Glodariu, E. Iaroslavschi, *op. cit.*, p. 64; Silvia Teodor *et alii*, *op. cit.*, 1998, p. 44, fig. 3/19.

Descoperirile arheologice au arătat că secerile erau uneltele cu cea mai mare pondere în cadrul tehnicii agrare. Numărul lor mare constituie o dovadă a extensiei pe care cultura plantelor, în speță cultivarea cerealelor, o avea în cadrul economiei dacice. Secerile descoperite la est de Carpați provin din așezări, dar și din descoperiri întâmplătoare. Ele aparțin aceluiași tip, cu cârlig de fixare la mâner și lama în general îngustă. La Răcătău secerile provin din diferite complexe, locuințe și gropi²². Tot dintr-o locuință, din așezarea de la Dumbrava, jud. Iași²³, provine o altă seceră, datată în sec. I - II d. Hr. Un număr mare de seceri este amintit la Poiana. Din cele 21 de exemplare întregi, 12 provin din contexte arheologice aparținând stratului de cultură materială corespunzător secolelor II î. Hr. - I d. Hr. Alături de acestea mai sunt semnalate alte exemplare aflate în stare fragmentară²⁴. În cetatea de la Bâta Doamnei sunt menționate seceri în cadrul descoperirilor din stratul de cultură datat în perioada secolelor I î. Hr. - I d. Hr.²⁵. Alte seceri au fost descoperite în cetatea dacică de la Căndești, jud. Vrancea, unde se evidențiază existența lor nu numai în locuințe sau în stratul de cultură materială datat în faza clasică a civilizației dacice dar și un exemplar aflat în depozitul de unelte meșteșugărești și agricole descoperit în această cetate²⁶.

În ceea ce privește secerile descoperite în cetatea de la Brad, numărul lor, dar mai ales diversitatea materialelor din care erau executate, sunt argumente care se adaugă celorlalte descoperiri – elemente de pluguri, râșnițe, cuptoare – ce documentează existența aici a unui puternic centru agrar. În această dată secerile au contexte diferite de proveniență- locuințe de pe acropolă și din așezarea deschisă, gropi, între care se remarcă groapa nr. 18, considerată a fi, datorită inventarului, rituală²⁷. Un tip aparte în cadrul descoperirilor de astfel de unelte de la

²² V. Căpitanu, *Cercetări arheologice în dăva de la Răcătău - Tamasidava între anii 1992-1996*, în *Carpica*, XXVI, 1997, p. 50, 52, 57.

²³ S. Sanie, Șeiva Sanie, *Săpăturile de la Dumbrava (com. Ciurea, jud. Iași)*, în *CI*, 4, 1973, p. 79, fig. 17/6.

²⁴ S. Teodor *et alii*, *op. cit.*, p. 44, fig. 4/1, 3-4, 6, 11; 5/7-9, 14, 20, 22; 6/1-2, 9, 15, 23; 7/20, 23, 26, 28.

²⁵ N. Gostar, *op. cit.*, p. 20.

²⁶ Gh. I. Constantinescu, *op. cit.*, p. 19-24, fig. 4, 5/1; A. C. Florescu, Marilena Florescu, *op. cit.*, p. 72-87.

²⁷ V. Ursachi, *Cercetări arheologice efectuate de Muzeul de Istorie din Roman*, în *Carpica*, I, 1968, p. 171-174, fig. 52-53; *idem*, *op. cit.*, 1995, p. 137.

Brad, îl constituie secerile din os, al căror număr total este de 141 de exemplare. Deși ele au fost documentate în toate cele patru nivele de locuire ale cetății, majoritatea sunt datate, pe baza contextelor de descoperire în perioada sec. I î. Hr. - II d. Hr.²⁸.

O privire asupra extensiei pe care cultura plantelor, iar în cadrul acesteia cultivarea cerealelor, a avut-o în economia dacilor est-carpatici, ar fi incompletă dacă nu am avea în vedere și alte dovezi, indirecte. Este vorba de numeroasele râșnițe descoperite în siturile din această regiune. Deși cercetările arheologice au dovedit că încă s-a menținut tipul arhaic de râșniță, cu frecător, se remarcă pe linia progresului, preluarea din lumea romană a tipul complex, alcătuit din *meta* și *catillus*. Enumerăm descoperirile de la Bâțca Doamnei²⁹, Brad³⁰, Cozla³¹, Barboși³², Poiana³³, Dumbrava³⁴. Cu toate că în cadrul davelor estice nu avem documentate instalații de mare capacitate, de tipul *mola*, o variantă a acesteia poate fi considerată descoperirea de la Șișcani- Adjud, jud. Vrancea³⁵. Instalația, datată în sec. II d. Hr., în context carpic, este compusă din cele două părți caracteristice, dar de formă circulară, cu ax central. Productivitatea sporită a unei astfel de instalații documentează existența în zonă a unei comunități ce practica o agricultură dezvoltată și reclama cantități mari de cereale. O altă instalație asemănătoare a fost identificată la Buciumi, în județul Bacău³⁶. Din punct de vedere tipologic, aceasta amintește de cele de tip grecesc, răspândite și la geții est-carpatici, în sec. IV-III î. Hr., ulterior fiind constatate preluări și imitații ale acestei instalații de către comunitățile locale³⁷.

²⁸ *Ibidem*, p. 135.

²⁹ N. Gostar, *op. cit.*, fig. 7.

³⁰ V. Ursachi, *op. cit.*, p. 120.

³¹ N. Gostar, *op. cit.*, fig. 8.

³² S. Sanie, *Cetățuia dacică de la Barboși (II)*, în *ArhMold*, XII, 1988, p. 102.

³³ R. Vulpe, *La civilisation dace et ses problèmes à la lumière des dernières fouilles de Poiana, en Bas - Moldavie*, în *Dacia N. S.*, I, 1957, p. 149, fig. 4.

³⁴ S. Sanie, Șeiva Sanie, *op. cit.*, p.90.

³⁵ V. M. Bobi, *op. cit.*, p.116, Pl. XXXIX/7, 5.

³⁶ D. Ichim, *O „moară” dacică de la Buciumi, comuna Ștefan cel Mare*, în *Carpica*, XXVI, 1997, p. 119-123.

³⁷ T. Arnăuț, *Râșnițe de tip grecesc din regiunile de la Nord și Nord-Vest de Pontul Euxin (sec. IV a. Chr.- sec III p. Chr.)*, în *SCIYA*, 54-56, 2003-2005, p. 245.

Creșterea animalelor este documentată atât de resturile osteologice descoperite în așezările din această perioadă³⁸ dar și de artefacte specifice, folosite la îngrijirea animalelor sau în activități care implicau folosirea animalelor. Erau preferate taurinele, apoi ovicaprinele, a căror vârstă înaintată de sacrificare arată că erau crescute în special pentru lapte și lână. La Răcățău, analiza resturilor faunistice a scos în evidență preferința localnicilor pentru creșterea alături de oi, a cornutelor mari, a vitelor, dar și a porcilor³⁹.

În rândul artefactelor ce atestă activitatea pastorală enumerăm forfecii ce documentează creșterea oilor la Poiana⁴⁰, Brad⁴¹, Răcățău⁴² și Bâtea Doamnei⁴³. Alături de foarfeci, alte obiecte dovedesc indirect creșterea animalelor. Între acestea sunt elemente de harnașament și tracțiune, descoperite în cetăți precum cea de la Brad, unde au fost găsite piese metalice prevăzute cu nituri, folosite probabil la ansamblarea părților lemnoase ale carelor⁴⁴, de forma atașelor. Prezența coaselor în multe din așezările perioadei, necesare străngerii fânului pentru hrana animalelor, completează dovezile arheologice care documentează că la est de Carpați, într-o regiune în care vegetația de silvostepă și submontană asigură resursele naturale, creșterea animalelor a fost una din ocupațiile de bază a populației. Animalele reprezentau pentru locuitori o importantă sursă de hrană⁴⁵ dar ofereau și posibilități de transport ori generau puterea necesară în diferite alte activități, într-o epocă în care aceasta nu era furnizată decât de forța umană și suplinită de cea animală.

Comparativ cu secolele anterioare, în perioada clasică a civilizației dacice se constată și în zona est-carpatică schimbări notabile în viața economică. Contactul cu negustorii și civilizația greacă din secolele anterioare a dus și la preluări în domeniul tehnicii agrare. În

³⁸ S. Haimovici, *Creșterea animalelor la geto-dacii (sec. IV î.e.n-I e.n.) din Moldova și Muntenia*, în *ThD*, VIII, 1-2, 1987, p. 144-153.

³⁹ S. Haimovici, *Materialul faunistic de la Răcățău*, în *Carpica*, XX, 1989, p. 313.

⁴⁰ Silvia Teodor *et alii*, *op. cit.*, 1998, p. 52, fig. 3/11.

⁴¹ V. Ursachi, *op. cit.*, p. 216.

⁴² V. Căpitanu, *op. cit.*, 1976, p. 54.

⁴³ N. Gostar, *op. cit.*, fig. 6.

⁴⁴ V. Ursachi, *op. cit.*, p. 148.

⁴⁵ Necesarul de carne al populației era suplimentat de vânătoare. Analizele materialului osteologic din așezările menționate au arătat că era consumată carnea de cerb, căprior, mistreț, urs.

perioada clasică asistăm la preluări, de data aceasta din lumea romană. Producția agricolă a înregistrat sporuri notabile, în urma creșterii rentabilității ca rezultat al folosirii noilor unelte, importate dar produse și local. În așezările de tip dava, pe baza dovezilor arheologice, constatăm existența unei activități agrare bogate, susținută și de dezvoltarea meșteșugurilor, în speță a metalurgiei, furnizoare de unelte. Creșterea producției agricole, datorată îmbunătățirii tehnicii agrare a creat astfel premisele trecerii de la agricultura cu finalitate imediată, de subzistență, la cea furnizoare de mărfuri.

Abstract*

CONSIDERATIONS ON THE AGRICULTURE OF THE DACIANS EST OF
THE CARPATHIANS DURING THE 2ND CENTURY BC.-2ND CENTURY
AD

Agriculture was the main occupation of the Dacian population living east of the Carpathians. The paper describes the main proofs, especially archeological ones, that confirm the practice of this branch of economy. Various categories of agricultural implements (plough shares and coulter knives, sickles, scythes) were found in the settlements of Poiana, Brad, Răcătău, in the Dacian fortresses of Cîndești, Barboși, Bâtea Doamnei, the settlement of Dumbrava or settlements located in the area of the Carpathian bend. There are also described other finds – osteological remains, or paleobotanical ones – that confirm the practice of agriculture by the Dacians within the considered space. The described proofs confirm that within agriculture, the Dacians living east of the Carpathians were mainly preoccupied with cereal cultivation and animal husbandry. The analysis of the same proofs indicates the increase of the agricultural production, due to the improvement of the agrarian technique. This phenomenon created the conditions for the transition from the practicing of agriculture in order to answer immediate needs, for subsistence purposes, to the goods supplying agriculture.

* Rezumat tradus de Coralia Costaș.